

איחוי קרעים

שולמית חוה הלוי: "הטירה הפנימית"

הוצאת עקד, 1998.

זהו ספר שיריה הראשון של שולמית חוה הלוי, ושמו נקרא על שם ספרה של הנזירה תרזה, "שבעת המשכנות או הטירה הפנימית" – שיא יצירתה הספרותית-הגותית, שבו היא מתארת את נפש האדם כטירה הבנויה גבישי-יהלומים. שבע מדרגות בנפש, והאיחוד המיסטי עם האל מתחולל בדרגה השביעית. סנטה תרזה מאויללה, ספרד, בת המאה ה-16, היתה מצאצאי האנוסים, ואחרי 20 שנה במנזר חוותה חוויה דתית-מיסטית עזה, ששינתה את מהלך חייה לכיוון של סגפנות חמורה. היא היתה סופרת מיסטית, שידעה גם את יד החקירות של האינקוויזיציה, אולם אחרי מותה זכתה לתואר קדושה של הכנסייה הקתולית. בספר משובצים בפיזור שמונה שירים המוקדשים ופונים אל סנטה תרזה. השירים נכתבו בעת ביקורה של המשוררת במחוז אווילה, שם חייתה ופעלה הנזירה תרזה, ובו גם תרגומיה לעברית של שירים שכתבו צאצאי אנוסים החוזרים ליהדות אחרי 500 שנה, שהמשוררת השומרת מצוות, מסייעת להם בתשובתם זו.

כותרת-משנה לספר השירים שלפנינו מעידה כי הינו "מסע לירי אל ההוויה ואל הוויית האנוסים"; היהודים האנוסים מן ההיסטוריה של האינקוויזיציה הנוצרית בספרד, פורטוגל ודרום-אמריקה, שילמו מחיר יקר על שמירת יהדותם בסתר, אולם יותר מזה, מעידה המשוררת בהקדמתה לספר: "איני כותבת היסטוריה בשירים"; היא מדברת גם על חוויה של אינוס, של כפייה – "בניגוד לרצונה", כלשון הגדרת האנוס, שחוו נשים קורבנות הגירוש. מצד אחד משמשת ההיסטוריה כמטאפורה לחוויה האישית, ומאידיך קיימת הזדהות עם דמותה ההיסטורית והרוחנית של תרזה עצמה, וגם עם אנוסי ספרד בני עמנו, שצאצאיהם יש מהם השבים כיום ליהדות, כאמור.

מזור ושיקום נפשי: "לאן ירחיק והיכן ימצא את חוט הפלאים לאחות בו את קרעיו?" אותם ניסיונות לתיקון נמצא בשיר השישי לסנטה תרזה, ששמו "בסתר מאחה קרעיד": "עכשיו מסתגרת / בארמון הפריץ / ...בסתר מאחה קרעיד / רוקמת לך כנפי תחרים". ניכר פה מאמץ של התעלות, של סובלימציה, להפיק את הטוב מן הרע. על מישור קונקרטי, ניתן לראות פה בקשה לאיחוי קרום הבתולים הקרוע.

בשיר מיסטי ששובץ מול השיר לתרזה, שממנו המובאה, המשוררת אורגת בשלל צבעים "מעשה חושב / פרוכת לפני ולפנים / להיכל הקודש / מסך טוהר / – רקמת בתולים". היא רוצה להשיב לעצמה את הטוהר. רוברט פרוסט הגדיר פעם את השירה כמעשה סובלימציה, ובלשונו: Poetry is to elevate trouble to a higher plane.

דבר דומה קורה בחמישה "שירי געש", שעוסקים בהתפרצות וולקנית, כביכול, בארץ הגולן והגליל, אם תרצו, והם אף שירי חוויה אישית, של ניתוח חזה לסילוק גדול סרטני. כאן המטאפורה אינה היסטורית, אלא גיאוגרפית: "סוד הרי הגליל" – הרי הגליל הללו הם השדיים, "בהר הימין (שעה אחת) התפרצות קטנה (לפי שעה) בדמות חלוק נחל. / מפות הר הימין / נשקפות מן הלוח המואר" – אלה צילומי הרנטגן. הניתוח נעשה בהרדמה מקומית, כפי שהקורא למד מן השיר "ארץ גזירה", והמנתחת חוצבת אל תוכה, "אל תחתית ההר" כש"הפרגוד ביני ובין תערה / אבל אני ערה". זירת הניתוח מוסתרת על ידי פרגוד, אבל המנותחת שומעת כל מה שקורה: "היא חותכת בבשרי החי / – רק קולה יישמע". ויסוריה אלה הם מ"יסוד הכיפורים". היא מקבלת אותם כריצוי עוון, למירוק חטאים.

*

ישנם רמזים להתנסות אישית של המשוררת בחוויה הקשה הזאת, הן בהקדמה, הן בשירים עצמם; המאבק להיטהרות, כדבריה בהקדמה: "חיפוש האישיים אחר הזוך התערבלו בדמותה של תרזה...", שעדותה שמלאך טובי תינה אתה אהבים, מעוררת מחשבה אודות אונס, שלא היה רוחני בלבד". קורבן העלבון של האקט הכפייתי האלים הזה מחפש לעצמו

אחר כך (שיר שלישי) אסור לרחוץ את אזור הניתוח:
"את ארץ הגזרה שלי אסור להשקות / מחמת
הזיהום" ... איך אטהר? / איך יגליד פצעי המתייזע עם
מעיו הנמסים והולכים / של חתול. חוט התפירה
הפנימי בניתוח, היה במקורו עשוי ממעי חתול, ושמו
נשאר לו עד היום. מדובר ב-CATGUT, שאמור
להתמוסס בגוף, ואין צורך לשלוף אותו החוצה כמו
את חוטי התפירה החיצוניים שעל העור. "הדלקת,
תוך שישה חודשים / תיעלם כליל, / כך הבטחת
השווא של הרופאה המנתחת..." ואין זה כך. על החזה
נותר אות דמוי "גבעול רקפת סגול-אדמדם / צמא. /
את הפקעת / הם כבר עקרו מבין שדי". (שיר חמישי).

*

קצרה היריעה מסקירת כל ענייני הספר. ראוי רק
להזכיר קבוצה של שירים מיסטיים, שירי אהבה:
"כל דמי שועטים אליך / עורי מאדים / מתח הפנים
גואה / קורא תיגר / על חוקי הפיסיקה. / / עוד רגע /
והקרום המסתורי / האי-נראה / ייכנע / ביינו
נתבוסס / נרווה את האדמה. / / צריחת עורבים /
אשר לא ידעו / את ההבדל / בין סוף הגשמיות /
והמוות." יש כאן שיא אורגיאסטי של כביכול כלייה
גופנית, אולם אין זה מוות, אם כי קרוב מאוד אליו,
אך זו התעלות אל מעבר לגשמיות.

השירים הבאים מרירים, חדורי יאוש, ריקנות,
ותחושת מלאכותיות בשיר בשם "חיוך תותב":
"...ביקשתך / כושלת ... כל התכנים / פינו את
מקומם לשחור. / / ... אהבתי מאבדת עצמה לדעת /
ושיניך חושפות לעברי חיוך תותב." עוד שיר בעל שם
סוגסטיבי: "שיר אי-הברית בין בתרי", שהוא ספק
שיר אונס, ספק "סתם" שיר מריר, שדוגמתו יש עוד:
"אצל שוקת שבורה" – שיר המגלה ספקות וחששות
לגבי מצב היחסים בינה לבינו – אבל זה הדדי; היא
אינה יודעת לצורך מה הוא קורא לה שתבוא, "שמא
את ידיך / המרצדות בלי חפץ על בשרי / כבר
הרימות" – כלומר שמא נכנעת כבר, אינך מאמין יותר
שבכוחי להיטיב עמך – ובאופן פרדוקסלי: "עכשיו
אתה ממתין / לשפתי / שיבטאו את הדין / שזה
מכבר / עלינו חרצתי". השפתיים לא לנשיקות נועדו

הפעם, אלא לדברי נטישה. היא מקדימה להבין אותו,
לפני שהוא עצמו תופס; הוא כספר הפתוח לפניו,
היא מקדימה ו"קוראת אותו", שכן הוא אינו מעז
להודות בהתרוקנות יחסייהם מתוכן רוחני, ומחכה
שהיא תגיד ראשונה, אלא שאין זה דין שהיא חרצה
עליו, אלא "עלינו". היתה כאן הדדיות בשעה שהיתה
אהבה, אך גם התפוגגותה החדית, ומלאה באמפתיה:
ההפסד הוא של שניהם כאחד. אם הוזכרו נשיקות,
אני מצטט משיר: "שפתך / גחלים / לוחשות / שמי,
מתאבכות / בנבכי נפשי / צורפות / פי / מקעקעות /
חותמך / בי".

השירים האלה נכתבים על רקע מקראי, ספרי
בראשית: השיר "חמוקי הפרי" מדמה יחסים
אסורים היפותטיים על רקע החטא הקדמון; חוה
(שם המשוררת), מבלי לנקוב בשם עצמו, בגן-העדן,
מלטפת את הפרי האסור (פרי עץ הדעת), ועל רקע
סיפור גן-העדן אומרת: "לו היית לצדי / היינו באים
לידי עירום / וערווה / גירוש היינו מביאים עלינו".

"ברכות גנובות" הוא שיר אירוטי עדין, על רקע ברכת
יצחק, שגנב יעקב מעשו – אבל באיזו עדינות נרמו
העניין: הם בחדר יחד, "שמש רכה / מציצה מן
התרכים / תריסים / סדוקים / חורקים / ממתיקים /
סודותיהם / בסודותינו. / / גופך השוקט / מוליד בי /
הבטחות שאולות / מוריק לעברי / ריחות שדה / אשר
ברכו ה". ההבטחות אינן אלא שאולות, אינן
אותנטיות, אינן ואלידיות, אין לנו זכות להעניק
הבטחות כאלה מטעמנו זה לזה, כי העסק כאן גנוב -
כלומר, משהו אסור; בבראשית כתוב: "ראה, ריח בני
כריח השדה אשר ברכו ה": אלה דברי יצחק
המרומה, העיוור, הסבור שאמנם עשו לפניו.

אם יש עוד מקום לציין שמו של שיר על התמסרות
מיסטית רליגיוזית, שיש בה התמזגות הנשמה בעליון,
תוך ריקוד מיסטי של כלות הנשמה (משורש כיליון,
כלה, כליל) שם השיר אומר הכל: "אטרפה נפשי
בכפך", וסיומו: "היפתח / היפתח הניצוץ בקרבי /
סחור סחור / המראות / האורות / תזקני ריבוני /
מלאני מטובך / אטרפה נפשי בכפך". מה שמזכיר
שורה מופלאה משל ר' שלמה אבן-גבירול: "הן ממך
אליך אברח".